

Gelenek ve Modernite İlişkisi Bağlamında Reşat Nuri Güntekin Tiyatrosu

Alptuğ TOPAKTAŞ¹ & Şamil YEŞİLYURT²

Öz: Gelenek ve modernite, içinde bulunulan dönemi adlandırmak için üretilen sosyal ve zamansal belirlenimler olarak görülebilir. Geleneğin geçmişi, modernitenin de geçiş dönemini işaret etmesi, bunlar arasında kesin ve keskin sınırlar olduğunu göstermez; aksine her iki kavram çoğu zaman iç içe yaşar. Toplumsal ve bireysel yaşamın hemen her alanında yer bulan gelenek, sonraki hareketler tarafından kendilerine yer edinme düşüncesiyle eleştiriye tabi tutulur ve geleneğin bu şekilde aşınarak yitildiği düşünülür. Modernite, geleneksel olanın yerini aldığı anda, bu sefer kendisi sabitleşmeye ve kendi kurallarını koyarak varlığını sabit kılmaya çalışır. Dolayısıyla zamansal belirlenimler olan gelenek ve modernite paradoksal şekilde ilerlemesini sürdürür. Reşat Nuri Güntekin (1889-1956), edebiyatın birçok dalında ürün vermiş bir yazar ve çeşitli devlet kademelerinde görev yapmış bir bürokrat olarak güçlü bir gözlemlerle zaman zaman geleneksel olanla modern öğeler arasındaki paradoksu işlemiştir. Gerek yaşadığı dönemin sosyal ve siyasal olayları gerekse bireysel dönüşümler, onun metinlerinde kartezyenik bir şekilde işlenir. Cumhuriyet'in ilk dönemlerinden İkinci Dünya Savaşı'na kadar olan sınıfsal ve siyasal değişimler, sanatçının eserlerinde önemli bir yer tutar. Güntekin, öğretmen ve müfettiş olarak Anadolu'nun farklı yerlerinde görev yaparak Anadolu coğrafyasının değişimine, bürokratik dönemde de politik ve sosyolojik değişimlere şahit olmuş, bu gözlemlerini edebiyat dairesinde genişleterek ve derinleştirerek metinlerini kaleme almıştır. Son dönemde romanlarından uyarlanan dizilerin etkisiyle geniş halk kitlelerinin gündemine girmiş olan yazarın tiyatro metinleri de diğer pek çok tahkiyeli eserinde görüldüğü gibi gelenek ve modernitenin katastrofik bir hâl alan kartezyenik ilişkisini konu almaktadır. Bu çalışmada söz konusu süreç, Balıkesir Muhasebecisi özelinde ekonomik, Tanrı Dağı Ziyafeti özelinde politik ve Bir Köy Öğretmeni özelinde de eğitim boyutuyla incelenecektir.

Anahtar Kelimeler: Gelenek, Modernite, Reşat Nuri Güntekin tiyatroları.

Reşat Nuri Güntekin's Plays in the Context of the Relationship between Tradition and Modernity

Abstract: Tradition and modernity can be seen as social and temporal determinations produced to name the current era. The fact that tradition marks the past and modernity marks a transitional period does not mean that there are definite and sharp boundaries between them; on the contrary, both concepts often live intertwined. The tradition, which finds its place in almost every area of social and individual life, is subjected to criticism by later movements with the idea of taking its place for themselves, and it is thought that tradition has been eroded and lost in this way. When modernity replaces the traditional one, this time it tries to fix itself and make its existence constant by setting its own rules. Tradition and modernity, which are therefore temporal determinations, continue to advance paradoxically. Reşat Nuri Güntekin (1889-1956), a writer who produced products in many branches of literature and as a bureaucrat who served in various levels of government, sometimes processed the paradox between the traditional and modern elements with a strong observation. Both the social and political his time and

¹ Öğr. Gör., Çankırı Karatekin Üniversitesi Kariyer Merkezi, atopaktas@karatekin.edu.tr. Orcid: 0000-0002-6507-9181

² Doç. Dr., Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, samiyesilyurt@gmail.com. Orcid: 0000 0001 8570 5234

the individual transformations are dealt with in his texts in a Cartesian way. Class and political changes from the first periods of the Republic to the Second World War have an important place in the artist's works. Güntekin worked as a teacher and inspector in different parts of Anatolia and witnessed the change of the Anatolian geography and the political and sociological changes during his bureaucratic period, and he wrote his texts by expanding and deepening these observations in the department of literature. The theatrical texts of the author, who have recently entered the agenda of large masses of people with the influence of the series adapted from his novels, are about the catastrophic Cartesian relationship of tradition and modernity, as seen in many other investigative works. In this study, the process in question will be examined in terms of economic aspects in the case of the *Balıkesir Muhasebecisi*, political in the case of the *Tanrı Dağı Ziyafeti*, and education in the case of *Bir Köy Öğretmeni*.

Key Words: Tradition, Modernity, the theatre texts of Reşat Nuri Güntekin.

Giriş

En genel anlamıyla “yenilik” biçiminde nitelendirilen modernitenin arka planında bir dünya görüşü, sosyal birtakım hareketler ve felsefi bir yaklaşım yer almaktadır. R. Descartes’in fikirlerinin kitlesel dönüşümü desteklediği 17. yüzyılın ilk yarısı, aynı zamanda Haçlı Seferlerinden başlayarak coğrafi keşifler, Rönesans ve Reform hareketlerini içine alan değişim sürecinin olgunlaşp yeni bir yaşam felsefesinin ortaya çıktığı süreci ifade eder.

Ahmet Çiğdem’in de Habermas, Hegel ve Hohendall etrafında ifade ettiği yaygın kanaate göre modernitenin sınırları şu şekilde çizilmiştir:

Yeni bir çağı işaret eden modernite teriminin kullanılışı, gerçek anlamını Kantçı evrensel tarihte bulacak, bu tarihe Hegel yeni bir şekil verecekti. Latince *modernus* kelimesi, Hıristiyanlık döneminin pagan döneminden farklı bir karaktere sahip olduğunu vurgulamak üzere kullanıldı. Dolayısıyla modernitenin tarihsel içeriği, kavramın dönemsel kullanılışıyla bir arada varoldu ve ilkin Hegel’ce “yeni dünyayı, *Renaissance*’ı ve *Reformasyon*’u orta çağlardan ve çoğuncası da Grek antikitesinden ayırıştırmak için” (Habermas, 1987:5) geliştirilmişti. Modern zamanlar ve orta çağlar, dönemsel farklılaştırmanın iki safhasını oluşturdu. Moderniteyle özdeşleştirilen, Alman tarihçilerinin genellikle *Neuzeit* [yeni çağ] terimini kullandıkları tarihsel dönem, 1500 yılından günümüze uzanan bir zaman dilimini kapsar (Çiğdem, 1997, s. 65).

Daha önceki klasik dönemin Tanrımerkezci eğiliminin insan özgürlüklerini kısıtlayıcı yapısı, pek çok alanda değişim için yeterli bir zemin oluşturmuştu. Düşünce, inanç, yaşam biçimi gibi bireysel hak ve özgürlüklerin kilise üzerinden baskılanması, kilisenin öne sürdüğü fikirlerin aynı zamanda Tanrı’nın emirleri olarak kitlelere sunulması, skolastik bir düşünce yapısının inşa edilmesi gibi faktörler, dönüşüm sürecinin kısa zamanda geniş kitleler tarafından kabul edilmesini kolaylaştırmıştır. Öyle ki Reform hareketleri ile başlayan bu anarşist meydan okuma hamlesi, fikrî açılım ve coğrafi keşiflerin Avrupa aydınlanmasına yaptığı katkılarla zaten bir kıvılcımı beklemekteydi. Bu kıvılcımın Descartes’in *Yöntem Üzerine Konuşma* (1637) isimli eseriyle parladığını ve akli merkeze alan söylemlerin sayıca arttığını söylemek yanlış

olmayacaktır. Böylece Tanrımerkezci bir düşünce yapısından artık akli, düşünmeyi ve bireyi ön plana çıkararak insan merkezci bir hayat görüşüne evrilme gerçekleşmiştir.

Modern düşünce yapısı için birey dışındaki faktörler ikinci plandadır. Din olgusu hayatın merkezindeki bir baskı ögesi değildir. Artık Tanrı'nın varlığı ya da yokluğu eşit derecede önemlidir. Çünkü odak noktası bireydir ve bireyin aklının problemleri çözmede yeterli olacağı inancı güç kazanmıştır. Ancak bireyi baskıdan kurtarıp zihni özgürlüğe taşıma amacıyla ortaya çıkan yeni düşünce sistemi, bir süre sonra kendi kurallarını dayatan ve dinî pek çok değerden bile daha fazla ön plana çıkan bir baskı unsuruna dönüşmeye başlamış; dinlerin bile katı kuralcılığını farklı bir zemin üzerinde yine belli kalıp çerçeveler içinde sürdürmeye çalışmıştır.

Kalıplaşmış bir yapı dâhilinde kendi inşa ettiği kuralların dışına çıkılmasına müsaade etmeyen ve bunu da bireylerin gönül rızasıyla yaptığı biçiminde bir zemin ortaya koyan modernite, insanları âdeta açık hava hapisanelerinden gezinen gönüllü mahkûmlara çevirmiştir. Sosyal yaşamdaki her unsurun değişmesi gibi cezalandırma ve ödüllendirme sistemleri de değişmeye başlamıştır. Foucault, modern toplumlarda iktidarın meşrulaşması ve bilginin oluşumu konularındaki incelemelerini içeren *Hapishanenin Doğuşu* (Foucault, 1992)'nda bu konuyu etraflıca anlatmıştır.

Yaygın görüşe göre modern dönemin Aristoteles'i kabul edilen Hegel, tarih felsefesi odaklı geliştirdiği sistem ile kendisinden sonra gelen pek çok düşünürü etkilemiştir. Kolektif şuurun ferdi şuurdan önemli olduğunu ve kararı kolektif yapının alarak ferdi uygulayıcı kaldığını savunan Hegel, diyalektik felsefesi ile problemlerin çözülebileceğini öne sürmüştür. Yani ona göre yine akıl süzgeci problemleri halledecektir. Tez-antitez-sentez üçgenindeki diyalektik felsefe, pek çok modern sanatkârda olduğu gibi meselelere iyimser bakmayı gerektirir. Yaşanan her türlü sosyal soruna rağmen hayatı diyalektik açıdan ele alan Hegel gibi optimist düşünürler modern sürecin meseleleri ele alış biçimini de belirlemiştir. En üst sosyal örgüt olan devletten en alttaki ögelere kadar her birinde akli ön plana çıkararak ve meseleleri bu şekilde çözme gayreti taşıyan Hegel'in Prusya'yı modern çağın kazanımlarını somutlaştırmış bir devlet olarak nitelendirmesinin ve onu "somutlaşmış akıl" olarak görmesinin sebebi de budur (Bumin, 2013, s. 125).

Evrensel anlamda bir modernite süreci ve bunun çerçevesi bulunmakla birlikte o süreci yakalayamamış ya da sürece dâhil olmakta geç kalmış toplumlarda modernitenin başlangıç süreci farklılık taşır. Her toplum kendi geçiş zamanını kendi ilkeleri ve imkânları ölçüsünde yaşar. Bir toplumun asırlar boyu kat ettiği yolu çok daha kısa sürede almak zorunda kalan

kitleler kaotik, sindirilememiş, özüne inilememiş bir şekilde ilerler. Bu durum çoğu zaman önceki ve sonraki hareketlerin de etkisinde kalan, iç içe geçmiş, kimi zaman çatışmaların yaşandığı katastrofik bir yapıyı ortaya çıkarır. Âdeta bir kimera gibi her unsuru bünyesinde eriten bir çeşitliliğe sahip hâliyle karmaşık ve ne olduğu tam olarak bilinemeyen bu toplumlarda gelenek ile modernin harmanlandığına sıklıkla rastlanır. İncelenecek metinlerde bu aykırılık açık biçimde görülmektedir.

Gelenek sözcüğünün anlamı ve işaret ettiği geçmişe bağlılık ön kabulüyle çeliştiği söylene bile, sadece kalıplaşmış ve yaşanan ana taşınmış bir ritüel bütününden daha fazlasıdır. Bu açıdan geleneğin de aslında bir geçmişten çok şimdi ve gelecek yorumu olduğu iddia edilebilir. Yeniden üretilebilir olan, şimdi ve gelecek düşüncesidir. Bu anlamda gelenek, birtakım yaşam örüntüleri sunarken aynı zamanda onları bağlamdan kopararak saptırır ve yeniden üretilebilir hâle getirir. Başta toplumsal birtakım kabuller olmak üzere geleneğin girmediği hemen hiçbir alanın olmaması, onun zamanla şekillenen ve zamanı şekillendiren bir yapıda olduğunun göstergesi olarak görülebilir. Bu nokta, gelenek ile modernitenin başlıca çatışma alanını oluşturur. Her ikisi de yerleşik kabullerin iktidar alanları üzerine kuruludur; özneyi biçimlendirme potansiyelini hiçbir zaman ihmal etmez ve bu alan hâkimiyetini sağlamak için mücadele eder. Gelenek, modernitenin getirilerinin de gelenek hâline dönüşebileceği noktasında baskın gelirken modernite ise geleneği modernist bir saldırı tehdidine tabi olacağını öngörerek yorumlar. Bu diyalektik, edebiyatın birçok türüne yansır. Özellikle kriz ve devrim gibi toplumu ve tarihi derinden etkilemiş olayların ele alındığı metinlerde kişiler, temsil ettikleri değerler odağında bunların yanında veya karşısında yer alabilirler. Bu da çatışmayı olağan hâle getirir. Yani aslolan, birbirine galip gelmesi gereken iki kavram olarak gelenek ve modern ikileminin varlığı ya da yokluğu değil, aralarındaki diyalektiğin metne nasıl yansıdığıdır.

Reşat Nuri Güntekin'in tiyatro metinlerinde bu diyalektiğin izleri sürülebilir. Bu çalışmada *Balıkesir Muhasebecisi*'nde ekonomik, *Bir Köy Öğretmeni*'nde pedagojik ve *Tanrıdağı Ziyafeti*'nde politik yönüne odaklanılacaktır. Bir değişim sürecinden geçen ülkenin aile başta olmak üzere pek çok kurumunda katastrofik hâl alan aykırılıklar yaşaması ve gelenek ile modernite ilişkisinin yansımaları söz konusu üç metinde somut biçimde bulunmaktadır. Modernitenin de daha çok sosyal bir olgu olması ve etkilerini bu yaşam biçimi içinde göstermesi, sanatçının metinlerindeki değerler sistemini bu bağlamda ele almanın faydalı olacağı kanaatini oluşturmuştur.

Gelenek ve Modernite İlişkisi Ekseninde Reşat Nuri Güntekin Tiyatrosu

1. *Balıkesir Muhasebecisi*

Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş yıllarında toplumu ve toplumsal konuları esas alan tiyatro metinlerinin artışı, kitlesel meselelerin tiyatro yoluyla ele alınması motivasyonu ile doğru orantılıdır. Bir eğitimci ve bürokrat olarak Reşat Nuri Güntekin de tiyatrolarında böyle bir arka plan sergilemiştir. Ahlak, namus ve dürüstlük gibi kavramların söz ve davranış tutarlılığında olması gerektiğini vurgulayan (Sakallı, 2011, s. 182) bu metinlerde Güntekin, değerlerin yaşanma biçiminin değişmesi ve insanların modernitenin etkilerine alışma sürecindeki uyumsuzlukları işlemiştir. *Balıkesir Muhasebecisi*, bu anlamda ekonomik olarak sınıf atlayan bir memur ailesini konu edinir. Tahir Bey, Balıkesir'de muhasebecilik yaparken ticarete atılarak zenginleşmiş eski bir devlet memurudur. Tahir Bey'in ailesi, memur maaşından sonra gelen müreffeh bir yaşamla daha zengin bir hayat sürmesine rağmen, onun memurluğu dönemindeki yaşantılarını özlemektedir. Zenginleştikten sonra Tahir Bey'in tavırlarının değişmiş olmasından sürekli şikâyet eden karısı Huriye Hanım için gelenek, fakir bir yaşantıyı ve bu fakir yaşantının değer sistemini temsil etmektedir. Kardeşi Şerif Ali'ye söyledikleri, bu durumun bir örneğidir:

HURİYE.- Alay etme Şerif Ali. (...) Uzaktan davulun sesi hoş gelir ve Balıkesirdeki evimi bırak sahici fukara gecekonduları bile bundan bin kere hayırlıdır... Şu halime bak (*Kıyafetini göstererek.*) Yakışır mı bana bu yaşdan sonra böyle lüksler? Ama ne yaparsın bir kere düştük içine... Manikürçüden ellerini kurtarırsın pedikürçü ayaklarından yakalar. Ondan kurtulursun berber başına o koca elektrikli taşı geçirir, saatlerce... Sonra efendim o yüze vücuda kaç türlü ilaç kaç türlü kıremler, boyalar... (Güntekin, 1971, s. 6).

Bir başka sahnede de "HURİYE.- Yıllarca tahta sildim, çamaşır yıkadım; bulaşık tencerelerinin dibinde tırnaklarımı kırdım... Yine de göynüm hoştu... Apartmanlar, otomobiller, inciler, elmaslar benim neyime idi? (*O da tekrar ağlamaya başlar.*)" (Güntekin, 1971, s. 48-49) diyen Huriye Hanım, bir memur eşiyken görmediği kişisel bakımı, Tahir Bey'in ticaret hayatı başladıktan sonra görmesine rağmen, bundan memnun değildir. Memnun olmamasının sebebi, geleneksel değer yaşantılarının içerisine modern yaşam pratiklerini yerleştirememesidir. Görünüşte zengin hayat, Huriye Hanım'a uygun gelmemiştir. O kadar ki yaşadığı konaktaki rahatı, sıradan bir gecekondudaki sıcak bir aile yaşantısına değişebileceğini belirtmektedir. Bu durum, aslında Huriye Hanım'ın değer anlayışının ekonomik değişmeler karşısındaki zayıflığının bir göstergesidir. Yaşadığı zaman diliminde sarsılmaz doğru kabul edilen değerlerin refah seviyesine göre değişimi, onu değer olarak addettiği yaşantı örüntüsünü değil, aile ilişkisini sorgulamaya götürür. Aslında Huriye Hanım, Tahir Bey'in üzerindeki iktidarını kaybettiği için üzgün ve mutsuzdur:

HURİYE.- Dışı onları yakar, içi beni Şerif Ali... Daha doğrusu şikâyetim zenginlikten de değil de Tahirden eniştenenden... Balıkesir Muha[s]beci iken peygamber gibi adamdı... Eteğinde namaz kıl, başına vur ağzından lokmasını al... Zengin olunca ne azış azdı yarabbi ne firavun kesildi... Besbelli sütünde varmış bir bozukluk... (Güntekin, 1971, s. 7).

Bir devlet memuru olarak üstlerinden emir almaya alışmış Tahir Bey, Huriye Hanım için evde de aynı şekilde yönetilmesi ve yönlendirilmesi gereken biridir. Gelenekselliğin hâkim olduğu kolektif yaşam örüntüsü içerisinde toplu hareket etme, yönetme ve liderlik etkinken modern yaşam örüntüsünde bireysellik, tek başına karar alma, akıl ve yetki paylaşımı esastır. Metnin sonlarında Tahir Bey'in arkadaşı Ramiz Bey'in söyledikleriyle Tahir Bey'i muhasebecilikten istifaya zorlayan ve onun ticarete atılmasını isteyen de Huriye Hanım'dır. Huriye Hanım, geleneksel değerlerini ve dolayısıyla iktidar alanını, ekonomik refaha ulaşmış tüm modern yaşam pratiklerinin uzağında düşünür. Yani ailenin refah seviyesi arttıkça konumunun sarsılması, onun modern yaşam ilkelerinin karşısında ve geleneksel sistemin yanındaymış gibi konumlanmasına sebep olmuştur.

Necdet'in modern hayata karşı tepkisi, lise yıllarındaki ideallerini kaybetmesiyle birlikte değerlendirilebilir. Necdet, babasının zenginleşmesinden utanan bir adamdır; çünkü ona göre babası, mevzuat bilgisini vurgunculuk yapma üzerine kullanmış ve bu şekilde yağ ayrıştırma ticaretiyle başlayan süreç; hurda demiri, pulluk ve sapan demiri gibi oldukça farklı iş kollarıyla devam ederek aileyi o günkü müreffeh yaşama ulaştırmıştır. Necdet, "vurgunculuk" etiketini babasına yakıştıramasa da şirkette yapılanın farkındadır. Liseden felsefe öğretmeni Namık Bey'le aralarında şöyle bir diyalog geçer:

NECDET.- Yanlış anlamayın hocam... Babamın şirketinde vurgunculuk yapılıyor demiyorum... Fakat iş denen bu tarzda işler benim mizacıma, meşrebime uymuyor... O kadar uymuyor ki babamın şirketinde asla iş kabul etmek istemedim.

NAMIK.- Siz etmemiş olabilirsiniz Necdet bey... İsterseniz bunun için de tebrik edeyim sizi... Fakat eski hocanız bu gece bunun için gelmiştir. Çocuklarım büyüdü, karım hasta bıçak kemiğe dayandı artık... 'İstanbul olmasa bile beni yakın bir yere nakledin' diye yalvarıyorum dinlemiyorlar... Babanıza rica edin... Beni himayesine alsın... Şirkette bir iş versin... Nihayet bir parça da biz yaşayalım... (Güntekin, 1971, s. 25).

Necdet'in modernite normları karşısında geleneksel değerleri temsil eden biri olarak zor durumdaki bir yakınına yardım etmesi gerekmektedir; fakat o, bunu yapmaz. Yapmama gerekçesi olarak da şunları söyler:

NECDET.- Fakat bu olamaz kimi kimin himayesi altına sokuyorum? Siz zavallı Anadolu için bir ideal çeşmesisiniz...(Bağırarak) Nasıl istersiniz ki bu çeşmeyi elimle kurutayım?

(...)

NECDET.- (...) Yaşamak istersiniz öyle mi hocam? Bu hayat mı? Değer mi? Ben sizi felsefe kürsüsünden indireceğim, elimle bu rezaletin ortasına atacağım öyle mi? İmkânı yok hocam... Prensip meselesi... (Güntekin, 1971, s. 26).

İş yaşamında haksız para kazanmaya çalışanların bunu gizlemek için kendilerine hayırsever görünümü vermeleri, etraftakilere sürekli yardımda bulunmaları ve özellikle yakınlarını gözetmeleri, tahmin edilebilir karşıt tepki geliştirme yollarıdır. Burada Necdet'in bunu yapmaktan kaçınması, birkaç şekilde yorumlanabilir. Birincisi babasına karşı geliştirdiği düşmanlık, ondan bir şey istemesini engelliyor ve Necdet, babasına karşı borçlu kalacağı bir işin altına girmek isteyeceği bir adım atmak istemiyor. İkincisi böyle bir adım atmaktan çıkarımın ne olacağını kestiremediğinden boşa yatırım yapmak istemiyor. Üçüncüsü Necdet, gizli bir haset beslediği hocasına karşı böyle bir iyilik yaparak onun daha iyi bir konuma gelmesini istemiyor olabilir. Bu ihtimaller çoğaltılabilir; fakat Necdet'in söz ve davranışlarının tutarsızlığı, onun geleneksel değer sistemiyle de barışık olmadığını açığa vurmaktadır. Babası hapse atıldıktan sonra "(...) babam abdesinde namazında fukara bir memurken ben onunla ne kadar iftihar ederdim... Halbuki şimdi?.." (Güntekin, 1971, s. 47) diyen Necdet'in eski yaşantılarının güzellemesini yapması, geleneksel yaşam örüntüsüne hâkim ve istekli olması değil, babasının eski itibarının devam ederek zengin hayatlarına kavuşmak olduğu söylenebilir.

Metnin asıl kişisi Tahir Bey, ticarete atıldıktan sonra Balıkesir'de memurluk yaptığı yıllardaki geleneksel yaşam biçiminden tamamen kopmuştur. Evde ziyafetler düzenleyen, kadınlarla dans eden ve onlara kur yapan bir tüccara dönüşmüştür. Cumhuriyet'in ilk yıllarında yatırım hamlelerindeki ihale süreçleriyle oluşan ve İkinci Dünya Savaşı yıllarındaki kıtlıkla zenginlikleri artan bu yeni ticaret sınıfının yaşam tarzı, çoğunluğu oluşturan şehirleşmemiş sınıfın yaşam pratiklerinden oldukça farklıdır. Tahir Bey, işlerini sürdürebilmek için bu pratiklere uyması gerektiğinin bilincindedir. Bununla birlikte eşi ve çocukları tarafından sürekli eleştirilir.

Tahir Bey'le birlikte bir yolsuzluk soruşturması kapsamında hapis yatmış olan Ramiz Bey, Tahir Beylerin evini ziyaret ettiğinde Tahir Bey'e iki milyonluk bir iş teklif eder. O, bu işi reddetmekle birlikte şirketten de ayrılacağını beyan eder. Bunun görünen sebebi, Ramiz Bey ve arkadaşlarının mahkemede tüm suçu Tahir Bey'e yıkmasıdır; ancak Tahir Bey, ailesine bir ders verme amacı gütmektedir. Modern yaşam pratiklerini uygulamaya geçirdiği için sürekli kınanan Tahir Bey, evde demokratik ve dolayısıyla dönem şartları içerisinde modern

sayılabilecek bir davranış sergiler. Kendi oy hakkını oğlu Necdet'e devrederek kararı onun vermesini ister:

TAHİR, *etrafa munis ve tatlı bir sesle*.- Siz elbette Şerif Ali aptalı gibi Necdet'e hatırım kaldığı için öyle konuşuyorum sanmazsınız... Bilâkis oğlumun faziletiyle, idealine bağlılığı ile iftihar ediyorum... Necdet haklıdır... Ben ona lâıyk bir baba olmasını bilmedim. Bütün aile reisi haklarını kendi rızamla ona devrediyorum... Tepe tepe kullansın... Hatta bu aile toplantısındaki oy hakkımı da ona devrediyorum... Allahla ahdım olsun o ne derse kabul... hadi bakalım Necdet şimdi artık söz senin sen ne dersen o olacak... (Güntekin, 1971, s. 84).

Tahir Bey'in bu davranışı, ailesinin modern yaşam karşısındaki gelenekçi tavrının çelişkilerini de açığa çıkarmıştır. Necdet, karar vermekte bocalar, bu sırada Huriye Hanım bayılıp tekrar ayılır. Bu durum, Necdet'in işini kolaylaştırır, kendi kararının zengin hayatın değil, eski ve namuslu hayatın tercihi olduğunu; fakat annesinin bayılmasından sonra gözündeki perdelerin kalktığını ve kimse adına bu kararı alamayacağını açıklar. Huriye Hanım'ın yaklaşımı da Necdet'ten çok farklı değildir. O da kendisi için değil, çocuklarının geleceği için Tahir Bey'in şirkette devam etmesi gerektiğini söyler. Metnin sonunda Tahir Bey, isteğine ulaşmış; ailenin sözleriyle geleneksel yaşamdan yana olduğunu beyan ederken modern yaşamın nimetlerinden de geri kalmak istemediği açığa çıkmıştır. Tahir Bey, işe devam etmek için bir şart koşar:

TAHİR.- (...) Şartıma gelince; idealist oğlum Necdet başta olarak sizin hepinizin oy birliğiyle yeniden bu yola girdiğimi unutmayacaksınız... Hepiniz artık müttefiklerim, ortaklarımınız... (...) Bir kere daha birinizin ağzından ideal mideal diye bir lakırdı işitirsem kemiklerinizi kırdığının resmidir... hem vurguncu hem evliya öyle yağma yok... Ya o ya bu... (Güntekin, 1971, s. 88).

Böylelikle ailesiyle girdiği çatışmadan yine ailesindeki çelişkiyi açığa çıkararak zaferle ayrılmıştır. Geleneksel ve modern yaşam tarzı arasındaki çatışma da söz ve eylem tutarlılığı ekseninde modern olanın lehine çözülmüştür. Metin kişilerinin geleneksel tavrı modern tavra tercih etmeleri, ekonomik refahın artmasından sonra görülmüştür. Yani bireyler, aslında fakir bir hayatı değil, hem zengin hem de babalarının eski namını sürdürdükleri bir hayatı yaşamak istemektedir. Bu da dönem koşullarında mümkün görünmemektedir. Çünkü Tahir Bey, zaten muhasebecilikten gelen mevzuata hâkimiyeti ve para konularında kendisinden emin olunan bir kişi olarak bir şirkete ortak edilmiş; fakat bu tavrını korumadığı için etrafında vurguncu damgasını yemiştir. Eski tavrını devam ettirdiğinde ailesine müreffeh bir yaşam sunamayacağını bilen Tahir Bey'in geleneksel ya da modern yaşam tarzı konusunda bir ikileme düştüğünü söylemek zordur. Çünkü o, kararını zaten baştan vermiş ve işinin gerektirdiği yaşam tarzını benimseyerek herhangi bir içsel çatışmaya düşmemiştir. Bununla birlikte ailesinin fakir ama gururlu yaşam tasavvurunu da yine ailesinin çelişkileriyle çözmeyi bilmiş, onları da kendi

dünyasına çekebileceğini göstermiştir. Bu noktada Tahir Bey'in baba figürü olarak ailenin temel unsuru olarak konumlanmış olmasının etkisi de görülebilmektedir. Demet Sustam'a göre Tahir Bey, "(...) ailesini ayakta tutmak için hayatını ahl[â]ksızlık zeminine oturtmuş", bu da "sosyal yaşam ile ailenin sürekliliği arasında paralellik" (2017, s. 50) kurulmasına yol açmıştır. Tahir Bey, yeni ekonomik konumunun gerektirdiği ahlâk anlayışı ve yaşam biçimi arasındaki tercihi ailesinin çelişmesini göz önüne sererek yorumlamıştır. Bu şekilde Tahir Bey, baba figürünün geçim temin eden yönünü aşarak değerlerin değişkenliği ve yaşamdaki önceliğinin sahiciliği adına ailesine bir ders vermiştir.

2. Bir Köy Öğretmeni

Türkiye Cumhuriyeti'nin Osmanlı Devleti'nden sonraki vatandaşlık algısı, tebaa fikrinin terk edilerek modern anlamda hak ve hukuk temelinde bir vatandaşlık anlayışının yerleştirilmesi doğrultusunda gerçekleştirilmeye çalışılmıştır. Bu bağlamda bir kısım sanatçılar ciddi bir sorumluluk almış ve millî bilinci destekleyen, kimlik inşasına katkıda bulunan eserler vücuda getirmişlerdir. İnsanların tiyatro yoluyla eğitilmesi fikri, Tanzimat Dönemi'nden itibaren edebiyatın gündeminde yer almış, tiyatronun eğitici rolü çeşitli dönemlerde sık sık vurgulanmıştır. Cumhuriyet Dönemi'nde de yazarlar, Elif Otluoğlu Kısa'ya göre "Batılı bir hukuk sistemi oluşturma ve seküler değerlerle buluşma" (2019, s. 37) bakış açısıyla yeni bir kimlik inşası ve Anadolu'nun bu çelişkili gerçeğine yakından bakma temasıyla eserler vermiş, özellikle eğitim öğretimin topyekûn kalkınma ve muasır medeniyetlere erişme yolundaki önemini vurgulamışlardır. Yazarların okul piyesleri yazmaları, Anadolu gerçeğini tanımaya olduğu kadar Anadolu halkının eğitimine de yakından bakma niteliği taşımaktadır:

Cumhuriyetin ilk yıllarında da tiyatronun eğitimde kullanılması için bazı yazarlar mektep temsilcileri başlığı altında piyesler kaleme almışlardır. Mahmud Yesari, Zeliha Osman, Faruk Nafiz ve Reşat Nuri gibi yazarların kaleme aldıkları bu eserlerin çocukların ve gençlerin gelişimine yardımcı olmasına özen gösterilmiştir. Dolayısıyla Reşat Nuri'nin gençler için kaleme aldığı bu piyeslerin gençleri eğitmeyi amaçlayan yönünü de göz ardı etmemek gerekmektedir. Çocuklar ve gençler için kaleme alınan bu eserlerin devlet tarafından desteklenmesinin özel bir önemi olduğu görülmektedir. (Demirdağ & Altınkulaç, 2017, s. 223).

Bir Köy Öğretmeni, geleneksel yöntemleri ve eğitim anlayışını uygulamaya çalışan bir öğretmenle Cumhuriyet'in kuruluş döneminin modern anlayışla eğitim vermeye çalışan bir öğretmen arasındaki gerilim üzerine kuruludur. Cumhuriyet'in ilanından sonra Türkiye, hızlı bir yeniden yapılanma sürecine girmiş, bu süreçten en hızlı etkilenen kurumlardan biri de eğitim kurumu olmuştur. Ülkenin insan kaynaklarını cumhuriyet değerleriyle birleştirme çabası,

Tevhid-i Tedrisat Kanunu'nun çıkarılması başta olmak üzere birçok önemli değişiklik yapılarak eğitim ve öğretimin önemi, dönemin politik ortamındaki temel sorunlardan biri olmuştur. *Bir Köy Öğretmeni* tiyatrosunda kişilerin çatışmaları, eğitim öğretimin yapılandırılması konusunda halkın bakış açısını yansıtmaktadır. Nihal Öğretmen; İstanbul Kız Öğretmen Okulu mezunu, cumhuriyet değerlerine sahip, görev yaptığı köydeki olumsuzluklara kendisini teslim etmeyen genç bir öğretmendir. Okulu sadece resmî müfredatın uygulandığı ve öğrenciden öğretmene tek taraflı bir bilgi akışının sağlandığı bir yer olarak görmeyen Nihal Öğretmen, dönemin modern eğitim anlayışını temsil eder. Köyde kadınlara okuma yazma ve kız çocuğuna keman öğretme gibi dönem itibariyle çok ilerici sayılabilecek uygulamalarından dolayı bir kesim tarafından çok sevilen Nihal Öğretmen, aldığı biletlere büyük ikramiye çıktıktan sonra istifa edip İstanbul'a yerleşmeye karar verir. Okuma yazma öğretmiş olduğu Hatice, keman çalmayı öğrettiği Cemile ve kendisinin çalışmalarından çok memnun olan Müfettiş Naciye Hanım, onun bu kararına çok üzülürler. Zira cumhuriyetin eğitim öğretim alanındaki yeniliklerinin kabullenilmesi için onun gibi çalışkan öğretmenlere ihtiyaç vardır.

Nihal Öğretmen, gelenekselliğin ve modernliğin çatışmasını bariz bir şekilde yaşamaz; çünkü o, gerek aldığı eğitimle gerek büyük bir şehirde yaşamış olmanın getirdiği birikimle görev yaptığı yerlerdeki insanların zihniyetinden ayrılır. Metinde geleneksel sayılabilecek tek koşullanması, ikramiye haberini aldıktan sonra müfettiş ve doktorun yanına giderken giydiği kıyafetten dolayı özür dilemesinde görülür. "(...) Bir köy öğretmenine yakışmıyacak şekilde karşınıza çıktım." (Güntekin, 1973, s. 14) diyen bir öğretmen olarak bu ifade, hem toplumun öğretmene biçtiği geleneksel rolleri bilen hem de kendisinin geleneksel öğretmen modeline aykırı davrandığının farkında olan bir öğretmen olduğunu göstermektedir. Bu anlamda Nihal Öğretmen, gelenek ve modern ikileminde tarafını net olarak seçmiş ve bu seçimiyle herhangi bir çatışma yaşamayacak kadar denge kurmuştur.

Metinde modern hayat pratikleriyle en net çatışmayı yaşayan kişi Kerime Hanım'dır. Kerime Hanım, Nihal Öğretmen'in istifa kararından sonra köye -daha sonra asaleten tayini beklenerek- vekâleten tayin edilen bir öğretmendir. Müfettiş Hanım, Kerime Hanım köye gelmeden önce onu şu şekilde anlatır:

Belki iyi bir öğretmen... Fakat eski... Hem de eskilerin en sinsi ve zararlılarından... Yeniliği kabul etmiş görünüp de kurnazca onun aleyhine çalışanlardan... Unutmayınız ki Nihalin dostu kadar düşmanı da vardır. Meselâ geri düşünceliler onun aleyhindedirler. Bütün zamanını din bilgilerine harcamadığı, çocuklara zorla namaz kıldırmadığı, başlarını örttürüp erkekten kaçırmadığı için, hasılı buna benzer bin türlü sebepten dolayı şiddetle düşman oldular... Sonra Nihal eşraftan, zenginlerden

ziyade fıkara çocuklara ehemmiyet verir. Yerli kibarlar öğretmeni ötedenberi dalkavuk gibi görmeye ve kullanmaya alışmışlardır... Nihal onlara kulak asmayınca tabii küplere bindiler. El altından daima ona aleyhtarlık ederler. Dedikodu yaparlar... Gizli mazbatalar imza ettirirler. Hâsılı bin türlü entrika çevirirler. Fakat Nihal'i bütün kuvvetimizle tuttuğumuz için ellerinden bir şey gelmiyordu. Şimdi onun gideceği anlaşılınca onun yerine Kerime Hanımı gönderecekler. Evvelâ birkaç hafta vekil olarak çalışacak... Sonra tabii asaleten tayin edecekler. (Güntekin, 1973, s. 32-33).

Müfettiş Naciye Hanım, sadece Kerime Hanım'ın gelişini değil, Kerime ve Nihal'in temsil ettikleri değerler arasında gerçekleşecek bir geleneksel olan ile modern çatışmasına işaret etmektedir. Modern düşünce ve yaşam pratikleri eleştirilirken en meşru zeminlerden bir tanesi geleneksel düzlemlerdir. Çünkü geleneğin yaşam kodlarında kendisini var etme biçimi, sorgulama ve mantık aramaktan çok toplumsal olarak güvenli bir alan vaat etmesindedir. Kerime Hanım için bu alan, halkın desteğini kolayca bulabileceği din zemini. Kerime Hanım, bu zemini hayatı ve din olgusunu sorgulayarak değil, kendisine gelenekten gelen yaşam ve düşünce kodlarını olduğu gibi kabul ederek ve bulunduğu yere kabul ettirmeye çalışarak meşrulaştırmak istemektedir. Ona göre okulda din dışı unsurlar, çok da önemli değildir. Bilimin ve modern pedagojinin gereklilikleri, din karşısında daha geride kalmalıdır. Okuryazarlığın sınırlı kaldığı, bilginin ve modern hayat pratiklerinin geleneksel pratikler karşısında geride bulunacağı bir yerde görev yapacak olan Kerime Hanım, Nihal Öğretmen'in yardımcısı Zehra'ya şunları söyler:

Ben bu okul hakkında esefle söyleyeyim ki pek fena şeyler işittim... Başöğretmen hanım yenilik yapacağım diye birçok münasebetsizlikler yapıyormuş... Okul çığrından çıkmış... İtaat, intizam, inzibat namına bir şeycikler kalmamış... Öğrenciler öğretmenlerle senli benli arkadaş olmuş... Halk hiç memnun değil... Kaç defa şikâyet etmiş ama... (...) Beni birkaç gün evvel çağırdılar... 'Böyle bir şey var... Öğretmen hanıma piyango çıkmış... İstanbul'a gidiyormuş... Sen şu öğretmenliği kabul et de şu okulu bir hale yola koy' dediler... Ben de 'Evvelâ vekil olarak gidip bir göreyim... Bakalım ahval ne merkezde... Bu okulu ıslah etmeyi aklım keserse febiha...' dedim. (...) Okuldan alacağım aylığa ihtiyacım yoktur... Bu vazifeyi hamiyyeten kabul edeceğim... İnşallah elbirliğiyle şu münasebetsizliklere nihayet veririz... Allahı da, peygamberi de, eşrafi da memnun ederiz... Bunları neye söylediğimi anladınız ya... Sonradan aramızda anlaşmazlık çıkacağına şimdiden anlaşmış olalım... İşinize gelirse kalırsınız... (...) Aksi halde başka bir okula gidersiniz kızım... (Güntekin, 1973, s. 38-39).

Kerime Hanım, modern cumhuriyet değerleri karşısında geleneksel pratikleri temsil eder. Geleneksel olanın dinle ilişkisinde de din söylemini ön plana çıkararak kendi düşünce dünyasına dokunulmaz bir meşruiyet kazandırır. Modern pedagojik bir eğitim modeli yerine dinle örülü bir eğitimi benimsediğinde ve benimsettiğinde herhangi bir itirazla

karşılaşmayacağını düşünmektedir. Bunun sağladığı iktidar alanı, eşraf desteğiyle güçlenince modern ilkelerin geleneksel olan karşısında bir şansı kalmayacağını öngörür. Allah, peygamber ve eşrafı memnun etme düşüncesinin altında da bu iktidar alanını kaybetmeme vardır. Zira memnun edilmek istenenler arasında dünyevi olan, sadece eşraftır ve Kerime Hanım, sorgulanabilir olan eşraf olgusuna sorgulanamaz olan Allah ve peygamberden sonra yer vererek gelenekselin temsil alanına kutsallarla örülü bir meşruiyet sağlamaktadır. Bu meşruiyetin tarihsel olaylarla desteklenmesi de söz konusudur. Kerime Hanım, köylülerden Hatice'yle konuşmasında şunları söyler: “(...) Meselâ sana bir parça dine, diyanete dair şeyler okutmamalı mı? Meselâ Kerbelâ Vak'ası... O ne acıklı şeydir o... İnsan okurken ağlamamak elinden gelmez...” (Güntekin, 1973, s. 41). Kerime Hanım, sadece uhrevi olanın dokunulmazlığıyla değil, tarihsel olanın akla ve mantığa değil de duygulara hitap ederek insanın muhakeme gücünü kıran yönünü de kendi iktidar alanını genişletmek için kullanmaktadır.

Metin kişileri içerisinde gelenek ve modern arasındaki çatışmayı en net şekilde yaşayanlardan biri, köy sakinlerinden Hatice'dir. Nihal Öğretmen, Hatice'ye okuma yazma öğretmiş, onun gelişimine katkıda bulunmuştur. Hatice'de var olan geleneksel eğilim izleri, Nihal Öğretmen'le birlikte biraz törpülense de derinden derine içinde yaşamaya devam eder ve Kerime Hanım'la tanıştıktan sonra da net bir şekilde kendisini ortaya koyar. Cumhuriyet'le birlikte vatandaşlık hukukunda yapılan düzenlemelerin nimetlerinden faydalandığı hâlde geleneksel olanın kendisi için daha iyi bir yaşam vaat ettiğine inanan Hatice'nin de temel motivasyonu dindir. Dikkat edilirse metinlerde gelenek kavramı ile din olgusu paralellik arz etmektedir. Bu durum, Orta Çağ Avrupa'sındaki din temelli geleneksel formları andırmaktadır. Kerime Hanım'la karşılaşana kadar Nihal Öğretmen'in kendisine öğrettiklerinden minnettarlığını ifade ederken Kerime Hanım'la karşılaştıktan sonra ondan öğrendiklerinin yerine geleneksel olanı tercih eder. Hatice, okuma yazma öğrenip düşünce dünyasının gelişimini olumlamakla birlikte en baştan beri geleneksel yaşam pratiklerinden gelen koşullanmaları aşamamıştır. Zehra'yla bir okuma yazma çalışması sırasında şunları söyler:

(...) Hem de yazdırdığı şeylerin bir manâsı olsa... Sulfatosıtmanın ilâcı imiş... Para verip zehirli gavur ilaçlarını yutacağım yerde Kandilli Dede'nin türbesine bir bez bağlarım olur gider. Yemekten sonra iki saat su içmemeli imiş... İçim Kerbelâ yangını gibi yanarken su içmeyeceğim de iki saat sonra hararetim kesildiği zaman mı içeceğim... Sıtmayı sivrisinekler getirmiş... Sivrisineğin işi yok da hastalık taşıyacak... Hem gören kim? (Güntekin, 1973, s. 7).

Hatice, bilimsel bilgiyi hazmetmekte zorlanmakta ve gelenekseli modernin karşısına bir konfor alanı olarak konumlandırmaktadır. Nihal Öğretmen, bilimsel gerçeklikleri yazı çalışmalarının

içerisinde ve zihni zorlamadan vermek istemesine karşın Hatice, daha kolay ve konforlu bir alan olan çaput bağlama gibi geleneksel ritüelleri yaşamayı ve yaşatmayı tercih etmektedir. Bu koşullanma, sadece gündelik pratiklerle sınırlı kalmaz. Cumhuriyet'ten sonra hız kazanan kadınların sosyal hayata katılımı da Hatice'nin bilişsel dengesini zorlar. Köye müfettişle birlikte gelen doktoru "(...) Kadından da doktor olur mu?..." (Güntekin, 1973, s. 8) şeklinde yadırgayan Hatice, kadınların sosyal hayatta statü kazanmasını sindirememiştir. Ona göre kadınların öğretmenlik ve ev hanımlığı dışında bir mesleki gelişimi söz konusu olamaz. Tüm bunlar göz önüne alındığında Hatice'nin cumhuriyetin vatandaşlık kazanımlarına rağmen geleneksel olandan yana seçim yaptığı, kendisine dayatılmış olan toplumsal cinsiyet rollerinin dışında bir yaşama kolay kolay ayak uyduramayacağı ve daha geniş bir açıdan düşünüldüğünde, cumhuriyet kazanımlarının kitlelere yayılmasında vatandaşlık bilincinin zayıf olmasının büyük engel teşkil ettiği söylenebilir.

3. Tanrı Dağı Ziyafeti

Tanrı Dağı Ziyafeti'nde Diktatör Kantemel, bir darbeyle iktidarı ele geçirmiş ve 30 yıl boyunca tek parti iktidarını kurmuştur. Ülke, çok partili denemeye ilk defa seçime gidecekken Kantemel, partinin üst düzey yöneticilerini bir ziyafete davet eder. Burada toplananlar, ördek avına çıkacak ve seçim sonuçlarını takip edeceklerdir. Parti yönetimi, seçimden zaferle ayrılacaklarına emindir ve kısmi fireler verilse de iktidarlarını devam ettireceklerine dair inançları tamdır. Bir arada buldukları sürede önce seçim sonuçlarına dair rakip partinin kazandığı haberleri gelir; fakat hemen hepsi, başka yerlerden gelen seçim sonuçlarıyla durumun toparlanacağına emindir. Daha sonra seçim yenilgisinin bir darbe girişimi olduğuna dair haberler gelir. Diktatör Kantemel, eski arkadaşı General Erhan'ın bu darbe girişiminin başında olduğunu söyler. Parti yönetimi, bir iç hesaplaşmaya gider ve 30 yıllık iktidarları boyunca birbirlerine gizliden duydukları nefreti açığa çıkarmaya başlarlar. Oyunun sonunda Diktatör Kantemel, tüm bunların bir oyun olduğunu, partinin seçimi kazandığını ve eski dostu General Erhan'la barıştıklarını belirtir.

Metinde geleneksel yaşam biçimleri ile modernite çatışmasının başlıca temsil alanı, politikadır. Bugünden bakıldığında darbe, bir ülkede iktidarı ele geçirmenin en haksız ve ilkel yollarından biridir. Darbeyle başa gelen iktidarlar, meşruiyetlerini sorgulamaya kapalı hâle getirmek için çeşitli yollara başvururlar ki bu yolların en açık olanı, önceki yönetimin halka zulmettiğinin her fırsatta beyan edilmesidir. Metinde parti yönetiminin uzlaştığı nadir konulardan bir tanesi budur. Önceki yönetim, halka zulmettiği için Kantemel önderliğinde yeni bir demokrasi

kurulmuştur. Burada geleneksel yönetim anlayışının karşısına modern bir yönetim inşa etme amacı güdüldüğü görülebilir. Fakat darbe yönetiminin vaatleri sadece politik söylem düzeyinde kalmış, halkın önüne 30 yıl boyunca seçim sandığı götürülmemiştir. Seçimlerin de ilginç bir tarafı vardır: Muhalefet partisi, halktan gelen talep doğrultusunda değil, Diktatör Kantemel'in isteği doğrultusunda kurularak seçime katılmıştır. Bu açıdan bakıldığında geleneksel bir yönetim kodu olan icazet alarak siyaset yapmak, modern bir demokratik gereklilik olan halkın talebine dayalı siyasetin önüne geçmiş ve geleneksel kod, bu çatışmada baskın gelmiştir. Bu anlamda Diktatör Kantemel'in ismindeki sembolizasyonun sadece iktidarı ele geçirme yoluna değil, iktidardan ayrılma yoluna da vurgu yaptığı söylenebilir.

Metinde iki farklı uçta yer alan geleneksel formlarla modernite arasındaki çatışmayı en bariz şekilde yaşayan kişi, Diktatör Kantemel'in kızı Ayel'dir. Ayel, yetişme şartları itibariyle ülkedeki akranlarından ayrılır. Komutan, onun yetiştirilme şartlarını şöyle aktarır:

(...) Ayel anasız büyüdü. E bir bakıma babasız da sayılır. Mareşal'in çocukla uğraşmaya vakti mi vardı? Yani şımarık büyüttük. Tepemize çıkardık, üstelik Amerika'ya da gönderdik. Amerikan terbiyesinin tam modeli, yani ağzına geleni söyleyecek... Hürriyet rejimi bu. Maarif nazırı parlamentoda her kürsüye çıkışında 'terbiye idealimiz çocuklarımızı Amerikan çocukları gibi yetiştirmektir,' diye bangır bangır bağıyor. (...) Bir tanesiyle başa çıkamazsanız, ilerde bütün memleketi Ayellerle doldurduğunuz zaman ne yapacaksınız? (Güntekin, 1971, s. 112).

Ayel'in hükûmet yöneticileriyle girdiği diyalog ve onlara sert çıkışları, hükûmetteki gelenek ve modernite öğeleri arasındaki çatışmayı açığa çıkarır. Ayel, ABD gibi demokrasinin oturmuş olduğu bir ülkede eğitim alarak ülkesine dönmüş, dolayısıyla ifade özgürlüğünün en temel haklardan biri olduğunu kavramıştır. İktidara geldiklerinde halka bu özgürlüğü vaat eden hükûmet üyeleri, aradan belli bir zaman geçtikçe kendilerine karşı yöneltilen ve yaşça oldukça küçük bir bireyden gelen eleştirileri bile otorite eksikliği olarak görmekte ve geleneksel yönetim tedbirlerine geçmeyi düşünmektedir. Burada maarif nazırına atfedilen düşünceler, hayata geçirilmekten oldukça uzaktır. Çünkü eğitim alanındaki uygulamalar, eğitimin uzak, genel ve özel hedefleri doğrultusunda hükûmet programlarıyla desteklenmelidir. Metindeki hükûmet üyelerinin bu konuda bakana destek vermeyecekleri açıktır. Bakan, pedagojinin modern gereksinimlerine yönelik bir program geliştirilmesi taraftarıyken Komutan, bunun neden olamayacağını, geleneksel bir yönetim tercihi olan otorite kavramıyla açıklamaktadır. Bu durum, sadece Komutan'a ve onun yetiştiği emir-komuta zincirine bağlı kalmaz. Başvekil de Diktatör Kantemel'in dokunulmazlığını vurgular: "(...) Başbuğumuz hiç bir yaptığında yanılmamıştır, 'bunda da böyledir' diyeceğiz ve doğrudur, hakikat budur." (Güntekin, 1971, s.

114). Yani Komutan ve Başvekil, aslında sadece Ayel nezdinde ülke çocuklarının değil, bütün bir halkın yönetime karşı davranışını otorite kavramı üzerinden yorumlamayı istemektedir.

Ayel, her ne kadar modern bir eğitim almasına ve geleneksel kodlar üzerinden yaşamamasına rağmen, Telsizci'nin bir davranışı karşısındaki kızgınlığı, onu geleneksel bir davranışa iter. Telsizci ve Ayel, çocukluk arkadaşıdır ve Ayel, yaklaşan ayak sesinin Telsizci'ye ait olduğunu bilmeden ve azarlayıcı bir ses tonuyla gelenin kim olduğunu sorar. Telsizci, gelenin kendisi olduğunu, uşak çağırır gibi çağırdığından Ayel'e cevap vermediğini söyler. "(...) Demokrasi rejiminde uşak yoktur, herkes efendidir." (Güntekin, 1971, s. 119) cevabını alan Telsizci, Ayel'in uzattığı sigarayı almaz. Bunun üzerine aralarında bir tartışma geçer ve Ayel, Telsizci'ye aralarındaki arkadaşlığı vurgulayarak ikramı geri çevirmemesi gerektiğini söyler. Telsizci, buna şu şekilde cevap verir:

(...) ondan evvel beni haşlarken, hatta hükümet erkânını haşlarken babanızın kim olduğunu pekâlâ biliyordunuz, yani canınız istediği zaman haşlama, tehdit, küçültme canınız istediği zaman (...) sırt ve çene okşama ile ağzına bir sigara ve iltifat... Bu şekilde demokrasi kediler için pek iyidir, ama benim işime gelmiyor... Gurur diye buna diyorsanız kabul... (...) Onun için aramızdaki mesafeleri muhafaza etmeme izin verin müstakbel prensesim. Hürmetlerimle... (Güntekin, 1971, s. 112).

İkramda bulunmak, geleneksel bir davranış örüntüsü kabul edilmekle birlikte modern pratiklerle de desteklenerek ve birtakım şekil değişiklikleriyle kendisini yaşatan bir davranıştır. Nezaket, ilgi ve hürmet göstergesi olabileceği gibi istenmeyen veya uygun olmayan bir kişiden geldiğinde ikramda bulunulana bazı sorgulamalara ve niyet okuması yapmaya iter. Telsizci, Ayel'in kendisine uzattığı sigarayı basit bir ikram olarak görmemekte, bunu kabul etmenin kendisi üzerinde bir iktidar kuracağını düşünmektedir. Telsizci, aynı zamanda Ayel'in demokrasiyi sindirememiş olduğunu, davranış ve düşünme tarzı arasındaki çelişkiyi vurgulayarak açığa çıkarır. Herhangi bir zorlamayı antidemokratik kabul eden Telsizci için Ayel'in davranışı, demokrasiyi yerleştirirken uygulanan antidemokratik uygulamaların da sembolik bir yorumlamasıdır. İkram gibi geleneksel ve kişiler arasındaki bağları güçlendirici bir olguyu kişisel iktidarını sağlamlaştırmak için kullanmak, kişiler arasındaki samimiyete dayalı bir arkadaşlık hukukuna uygun değildir. Benzer şekilde, demokrasi vaadiyle insanlardan destek alıp da daha sonra onları geleneksel yönetim kalıpları içerisine sokmak, üstelik bunu da "lütfetmiş olma"nın üzerinden yapmak, modern bir yönetim anlayışına uygun değildir. Burada Telsizci'nin söyledikleri, sadece eski bir arkadaşına sitem değil, bütün bir sisteme yönelik eleştiri olarak değerlendirilebilir.

Metinde dikkat çeken noktalardan bir tanesi, hükümet yöneticilerinin özeleştirisi zamanıdır. Hemen hepsi, seçimi kazanacaklarından emin oldukları zaman dilimi içerisinde herhangi bir özeleştirisi ihtiyacı hissetmezken seçimi kaybettiklerinin haberi geldiğinden sonra hem bir sorumlu tayin etmek hem de kendilerini temize çıkaracak birtakım deliller sunmak amacıyla birbirlerine yüklenirler. Parti Reisi'nin Diktatör Kantemel'e yaptığı eleştirisi, buna örnek gösterilebilir. "Biz artık bir devlet ve hükümet değiliz, bir çeteyiz. Onun için çeteci gibi konuşmama izin ver, Erhan'ı vaktiyle affetmen hata oldu... Oğlunu en mahrem işine getirmen hata oldu." (Güntekin, 1971, s. 159) şeklinde eleştirisi yönelten Parti Reisi, aynı zamanda demokrasinin bir sistem olduğunu, bu sistemi kurma vaadiyle geldiklerini; fakat ilerleyen yıllarda sistemsizliğin ve kişiye bağlı geleneksel yönetim kodlarının kendilerine sağladıkları yetkileri kötüye kullandıklarının da özeleştirisini yapar. Telsizci'nin General Erhan'ın oğlu olarak birtakım şifreli mesajlara dolayısıyla da devletin istihbarat işleyişine hâkim olması, Parti Reisi'ne göre bir suçtur. Çünkü General Erhan, bir muhalif olarak arzu ettiği iktidarı almak için mutlaka bir hamlede bulunacaktır ve bulunmuştur. Gerçekte ise Diktatör Kantemel, tüm bunların birer oyun olduğunu, General Erhan'la barışıklarını, General Erhan'ın o yüzden yanlarına geldiğini, dolayısıyla da iktidarı kaybetme tehlikesinin olmadığını açıklar. Diktatör Kantemel'in amacı, gücün sınırsızlığında açığa vurulamayan eleştirisi ve özeleştirisi mekanizmalarını harekete geçirerek hükümet üyelerinin gerçek düşüncelerini öğrenmek, bununla birlikte kendilerine de içerisinde buldukları yönetim biçimi ve başlangıçtaki vaatleri arasındaki çelişkiyi göstermektir. Demokrasi, bir sistem olarak benimsendiğinde ve gerçek bir ifade özgürlüğü sağladığında, bir diğer deyişle kişilerin mutlak yetki ve güçlerinin denetimsizliğinden sistemli bir ifade serbestliği alanı yarattığında, gerçek bir yönetim biçimi olarak kendisini gösterebilir. Dolayısıyla politik söylem, her ne kadar özgürlükçü vaatlerde bulunursa bulunsun, demokrasinin kişilerden bağımsız ve sistemsel bir temel üzerine inşa edilmesi gerektiği, göz ardı edilemeyecek bir gerçektir.

Sonuç

Reşat Nuri Güntekin, Cumhuriyet Dönemi içinde eser üreten yazarların en verimlilerinden biri olarak yeni kurulan devlet ideolojisini ve öngörülen toplumsal düzenini, tiyatrolarında çelişkileriyle birlikte ele almıştır. Güntekin, genç Cumhuriyet'le birlikte toplumdaki farklılaşan dinamikleri tiyatrolarında işlemiş, bu metinlerde de haklı veya haksız şekilde taraflar yaratmak yerine dönemin insan tipolojisini görmek ve işlemek istemiştir. Öğretmenlik ve bürokratiklik gibi görevlerde Anadolu'nun farklı coğrafyalarında farklı insan tipleriyle karşılaşan yazar, ekonomik ve politik iklimi de insan merkezli olarak yorumlamıştır. 1929 Bunalımı ve İkinci

Dünya Savaşı öncesindeki bloklaşma, Türkiye gibi genç oluşumlu bir ülkeyi ekonomik hamlelerde geciktirmiş ve toplumda bazı alt gelir grubuna mensup insanlar, ticarete ve devlet kaynaklı birtakım işlere atılarak zengin olmuşlar, bunun sonucunda da yeni bir ekonomik topluluk oluşmuştur. Güntekin, bu sınıfın sosyal ve siyasi koşullanmalarını, yaşadıkları hayat dinamiklerinin değişimi ve buna ayak uyduramamaları üzerinden yorumlamakla birlikte metin kişilerini sadece bununla kurmamıştır. Ayrıca Cumhuriyet'in en önemli sorunlarından biri olan eğitim sorunu, yine geleneksel ve modern koşullanmaların çatışmasının bir ürünü olarak Güntekin tiyatrolarında yer almıştır. Yetiştirilmek istenen insana uygun bir model, modern yöntemlerle eğitim görmüş ve bu yöntemlerde ısrar eden öğretmenlerin eseri olmalıydı. Buradan hareketle yeni nesil ve eski nesil öğretmenler arasındaki çatışmanın da geleneksel ve modern olanın arasındaki bir çatışma olarak Güntekin'in tiyatrolarına yansıdığı söylenebilir. Politik boyut için de yönetsel bir sorun olarak demokrasinin yerleşmesi, halkın demokrasiyi kanıksayacak bilgi birikimine erişmesi ve yönetim yetkisinin mutlak güç olarak halkın üzerinde bir baskı unsuru olmaktan çıkması, yine Güntekin tiyatrolarının önemli izlekleridir. Burada da yine demokrasinin bir bilinç meselesi olduğu vurgulanmaktadır. Yazar için modern bir yönetim olan demokrasi, mutlak bir güç hâline geldiğinde ve eleştirilebilirliğini kaybettiğinde diktatörlük gibi bir güç hâline gelebilmektedir.

Gelenek ve modernite paradoksu, Reşat Nuri Güntekin tiyatrolarında toplumsal değerlerin değişim ve dönüşümünü gösterme noktasında önemli çatışma unsurlarıdır. Gelenek ve modernite; ideolojik, pedagojik ve ekonomik anlamda Reşat Nuri Güntekin tiyatrolarında temel dinamikleri oluşturmuştur. Osmanlı'dan cumhuriyete evrilen süreçte bu değişimlerin ve dönüşümlerin hızlı yaşanan süreçler olması, yazarların tiyatroya ilgilerini de artırmıştır. Tiyatro, bu anlamda Güntekin için de halkı eğitmek veya belirlenmiş doğrular çerçevesinde izleyiciyi yönlendirmekten ziyade öznel çatışmaların toplumsal karşılıklarının yansıdığı bir çerçeve oluşturmuştur. Bu da yazarın güdümlü bir edebiyata yönelmeden de toplumsal dönüşümleri işleyebildiğini göstermek adına önemli bir çıkış noktası olarak düşünülebilir. Güntekin, bu çalışmada ele alınan tiyatro oyunlarında geleneksel ya da modern değerlerin yanında ya da karşısında konumlanmaktan çok toplumsal dönüşümün temel noktalarını anlama ve bunları yorumlamaktan yana olmuştur denebilir.

Kaynakça

- Bumin, T. (2013). *Hegel Bilinç Problemi Köle-Efendi Diyalektiği Praksis Felsefesi*. İstanbul: YKY.
- Çiğdem, A. (1997). *Bir İmkân Olarak Modernite Weber ve Habermas*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Demirdağ, R. A., & Altinkulaç, A. (2017). Reşat Nuri Güntekin'in Mektep Temsilleri ve Tiyatro Yoluyla Değerler Eğitimi. *International Journal of Language Academy*, 5(7), 222-229.
- Foucault, M. (1992). *Hapishanenin Doğuşu*. (M. A. Kılıçbay, Çev.) İstanbul: İmge Kitabevi.
- Güntekin, R. N. (1971). *Balıkesir Muhasebecisi/Tanrı Dağı Ziyafeti*. Ankara: Millî Eğitim Basımevi.
- Güntekin, R. N. (1973). *Bir Köy Öğretmeni*. İstanbul: İnkılap ve Aka Kitabevleri.
- Kısa, E. O. (2019). *Türk Edebiyatında Kutsalın Dönüşümü: Öğretmenlik Mesleğinin Kutsallaştırılmasında Reşat Nuri Güntekin'in Romanlarının Yeri*. İstanbul: Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Sakallı, F. (2011). Reşat Nuri Güntekin'in "Balıkesir Muhasebecisi" Adlı Oyununda Toplumsal Eleştiri. *Türkbilig*(21), 173-182.
- Sustam, D. (2017). *Reşat Nuri Güntekin'in Piyaselerinde Sosyal Eleştiri*, Antalya: Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

Extended Abstract

Reşat Nuri Güntekin, one of the most prolific writers of the Republican period, dealt with the newly established state ideology and the envisaged social order with its contradictions in his theaters. Güntekin processed the different dynamics in society with the young republic in his theaters and wanted to see and process the human typology of the period instead of creating right or wrong sides in these texts. The author, who encountered different human typologies in different geographies of Anatolia in duties such as teaching and bureaucracy, also interpreted the economic and political climate as human-centered. The 1929 Crisis and the blocking before the Second World War delayed a young country like Turkey in economic moves, and some low-income people in the society became rich by engaging in trade and state-based jobs, and as a result, a new economic community was formed. Although Güntekin interprets the social and political conditioning of this class through the changes in the dynamics of life they live and their inability to keep up with it, he did not establish the characters of the text only with this. In addition, the problem of education, one of the most important problems of the young republic, took place in Güntekin theaters as a product of the conflict between traditional and modern conditioning. A suitable model for the people the young republic wanted to raise should have been the work of teachers who were educated with modern methods and insisted on these methods. From this point of view, it can be said that the conflict between the new generation and the old generation teachers is reflected in Güntekin's theaters as a conflict between the traditional and the modern. In the political dimension, the establishment of democracy as an administrative problem, the access of the people to the knowledge that will take democracy for granted, and the fact that the administrative authority, as absolute power, ceases to be an element of pressure on the people, are also important themes of Güntekin's theaters. Here again, it is emphasized that democracy is a matter of consciousness. Democracy, which is a modern administration for the author, can become a power like a dictatorship when it becomes an absolute power and loses its critique.